

ТУРИСТИЧНО-КРАЄЗНАВЧІ ЗАХОДИ ЯК ЗАСІБ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

У статті досліджується роль туристично-краєзнавчих заходів у системі позашкільної освіти. Їхній вплив на становлення особистості учня як патріота своєї держави, формування національної самосвідомості в підростаючого покоління. Підкреслюється важливість цього засобу, що є основою виховання любові до своєї Батьківщини.

Ключові слова: туристично-краєзнавчі заходи, позашкільна робота, патріотичне виховання, навчання, національна самосвідомість.

Одне з головних завдань сучасної школи полягає не лише у навчанні, але і у вихованні учнів як свідомих особистостей, громадян України, що пишаться своєю Батьківщиною. Саме цей вектор виховання сприятиме формуванню громадянського суспільства, яке живе Україною і в нього є цілковито сформована національна самосвідомість. Задля такого ефективного результату потрібно ще з дитячих літ прищеплювати учням любов до своєї землі, а найперше – це любов до своєї малої батьківщини, де проходять дитячі та юнацькі роки.

Питання патріотичного виховання та ролі туристично-краєзнавчих заходів у позашкільній системі освіти були досліджені у роботах І. Беха, А. Чорної, В. Кременя, П. Тронька, Т. Маланюка, М. Косила, С. Русової, О. Демідієнкової та інші.

Національною доктриною розвитку освіти України, Національною програмою виховання дітей та учнівської молоді в Україні, Законами України «Про загальну середню освіту» й «Про позашкільну освіту» та «Концепцією позашкільної освіти і виховання» визначено, що провідною метою навчально-виховної діяльності різних навчальних закладів, зокрема загальноосвітньої школи, є активізація, формування й розвиток творчого потенціалу та соціальної активності особистості, формування системи її гуманістичних, моральних і патріотичних цінностей. Національна система виховання, головною метою якої є формування особистості громадянина, покликана закласти основи демократичного світогляду особистості, виховувати здатність до критичного мислення, уміння відстоювати свої права, інтереси, переконання, виявляти толерантність до поглядів іншої людини, керуватися у вияві соціальної активності демократичними принципами й моральними нормами, визнаними суспільством¹.

У зв'язку з сучасними подіями патріотизм українців покликаний захистити національні інтереси своєї держави, відновити її територіальну цілісність, дати новий імпульс духовному оздоровленню народу, формуванню в Україні громадянського суспільства, що передбачає трансформацію громадянської свідомості, моральної, правової культури особистості, розквіт національ-

ної самосвідомості та ґрунтується на визнанні пріоритету прав людини. Патріотизм сприяє розвитку суспільства, яке функціонує на засадах гуманізму, свободи, законності, соціальної справедливості, гарантує умови для зростання добробуту народу.

Актуальність патріотичного виховання зумовлюється водночас процесом становлення України як єдиної політичної нації. В умовах поліетнічної держави воно покликане сприяти цілісності, соборності України, що є серцевиною української національної ідеї. При цьому важливо, щоб об'єднання різних етносів і регіонів України задля національного відродження, розбудови й вдосконалення суверенної правової держави та громадянського суспільства здійснювалось саме на базі демократичних цінностей, які, у свою чергу, мають лежати в основі не місцевого чи регіонального, а національно-громадянського патріотичного виховання².

Серед різноманітних форм виховної діяльності педагогічно-го колективу школи, дитячо-оздоровчих таборів, які сприяють формуванню загальнолюдських цінностей у підростаючого покоління, особливе місце належить туристично-краєзнавчій роботі. Вона є ефективним засобом для виховання підростаючого покоління, а особливо в сфері патріотичного виховання, яке дозволяє ознайомитися учням з історичними пам'ятками, культурними досягненнями та неперевершеними природними куточками України, дає можливість краще пізнати історію, географію, звичаї, обряди та традиції рідного краю, пробуджує в дітей естетичні почуття, захопленістю своєю державою її неймовірною красою, надбаннями, також дозволяє краще ознайомитися з біографіями відомих діячів України, їхніми здобутками³.

Одним із напрямів роботи туризму і краєзнавства учнівської молоді є впровадження у практику освітянської роботи краєзнавчого принципу навчання і виховання, введення краєзнавчого компоненту в роботу гуртків спортивно-туристського напрямку, проведення різноманітних краєзнавчих конференцій, експедицій, зльотів, акцій тощо та організація роботи туристично-краєзнавчих творчих об'єднань гуртків за різними напрямками краєзнавчих досліджень.

Як зазначає дослідник Маланюк Т.: «туристично-краєзнавча діяльність – важливий засіб виховання та формування світогляду школярів. Туристичні походи, подорожі та екскурсії розширюють кругозір, дають можливість краще пізнати свій рідний край, знайомлять із визначними пам'ятками історії і культури, природи, звичаями, обрядами та традиціями рідного народу. Саме це повинно стати основою виховання любові до батьківського роду й рідної оселі, материнської мови, допомогти позбутися історичного безпам'ятства і бездуховності»⁴.

У кожному регіоні України існує багата історична спадщина, яку неодмінно треба використати в роботі з учнями. Звісно при вивченні на уроках історії рідного краю, можна дізнатись про відомі місця своєї малої батьківщини, відомих людей, які народилися на цій території, однак жоден підручник чи посібник не дасть учням такого багатого матеріалу, про який зможуть розповісти музей-

ні експонати, тому що пам'ятки історії та культури допомагають учителю більш яскраво розкрити перед учнями історичну спадщину, зрозуміти процес розвитку суспільства від найдавніших часів до сьогодення. Візуальне сприйняття побаченого закарбується в пам'яті учнів набагато краще, ніж усна розповідь вчителя. Музейні експонати є відбитком визначних подій історії України, героїчних подвигів і трудових звершень українського народу. Музейні реліквії – своєрідні «голоси історії», що являють собою значний ілюстративний матеріал. Знаряддя праці, зброя, одяг, предмети побуту, особисті речі видатних історичних діячів, документи, нагороди, фотографії, різноманітні джерела допомагають учням відчувати історичну епоху і справляють на них велике враження⁵.

У туристично-краєзнавчій діяльності, що організовується школою, реалізуються вимоги сучасного суспільства, родини до виховання учнів, їхнього всебічного розвитку, ведення здорового способу життя шляхом раціональної організації вільного часу школярів. Туристична діяльність виконує комплексну позакласну й позашкільну виховну роботу школи.

Мета туристично-краєзнавчої діяльності реалізується у програмі Всеукраїнських експедицій учнівської молоді: «Краса і біль України», «Сто чудес України», «Історія міст і сіл України», «Україна вишивана» тощо. Вони проходять у рамках руху учнівської молоді України за збереження і примноження традицій, звичаїв, обрядів народу «Моя земля – земля моїх батьків»⁶.

М. Костиця відзначає, що суть туристично-краєзнавчої роботи в школі полягає у тому, щоб відшукати, обґрунтувати та розкрити (обов'язково у взаємозв'язках) всю сукупність особливостей, зосереджених на певній території земного простору і дати таким чином комплексну генетичну картину життя усієї території у природньо-історичному і соціально-економічному відношеннях.

На думку М. Крачило, суть туристично-краєзнавчої роботи – взаємопов'язаний і комплексний розвиток туризму та краєзнавства. Продовжуючи свою думку вчений наголошує на тому, що розвиток краєзнавства неможливий без туризму, туристичних подорожей, походів та екскурсій по рідному краю. Крім виховання високих моральних якостей та естетичних почуттів, туристські подорожі, походи та екскурсії є великою школою життя для підростаючого покоління, вони розвивають спостережливість дітей, їх уяву⁷.

Як вважає А. Сиротенко, у туризмі закладено могутній виховний потенціал, який реалізується комплексно та швидко, бо він виконує наукову, культурно-пізнавальну, соціально-економічну, оздоровчу функції⁸.

Туризм цінний не тільки тим, що туристичні походи роблять молодих людей фізично загартованими, але й головним чином тому, що туризм виховує у них любов до Батьківщини, до її героїчного минулого. Туризм, за своєю суттю, – явище суспільне, патріотичне. Він є доброю школою патріотизму. Різноманітна туристично-краєзнавча робота виховує у підростаючого покоління патріотичний обов'язок перед своїм народом, гордість за нашу

вільну Україну, прагнення своєю працею сприяти її дальшому розвитку та зміцненню.

Туристичні подорожі дозволяють краще вивчити свою рідну країну, зримо відчутти її красу та велич. Ознайомитися з особливостями звичаїв і обрядів у кожному регіоні і куточку України, їхнім самобутнім фольклором і традиціями. Також, для того, щоб всією душею любити рідну Вітчизну і бути готовим до її захисту, необхідно відчувати її могутність, велич і неповторну красу, вивчити її різноманітну природу, героїчну історію, населення міста і села. А це найкраще вдається в туристичних подорожах і на екскурсіях⁹.

Особлива мета покладається на туристично-краєзнавчі заходи щодо вивчення власної місцевості. Вчителі повинні ознайомити дітей зі всіма відомими куточками їхньої малої батьківщини, відомими людьми, які зробили великий внесок чи для України чи для власного населеного пункту, навчити дітей не соромитися свого рідного міста чи села, а навпаки гордитися ним і бути патріотом не лише України, але і бути патріотом свого батьківського дому.

Величезне значення в національно-патріотичному вихованні молоді відіграє рідна мова. У зв'язку з цим І.Огієнко вказував на те, що «головним двигуном духовної культури народу по цілому світу увесь час була й тепер залишається рідна мова. Рідна мова – то душа народу, то його живе серце; гине чи занепадає мова – гине й занепадає народ. Цю просту думку знають народи з найдавнішого часу, і з найдавнішого часу обороняють свою рідну мову, як скарб найдорожчий. Не дурно ж багато народів утворили цікаві легенди про божественне повстання самої мови¹⁰.

З рідною мовою тісно зв'язані рідні звичаї, перекази народні і взагалі цілий традиційний уклад життя – все це міцно сплонується рідною мовою в одне гармонійне ціле. Заберіть звідси рідну мову – і цілий цей такий наш близький та рідний уклад стане тільки простою етнографією. Ось через це кожний, хто втрачає рідну мову, тим самим перестає бути органічним членом свого народу; він може цікавитися своїм народом, може навіть допомагати йому, однак вірним сином своєї нації безмовна особа ніколи не буде. Спільна мова – це найперша ознака «нашої» людини»¹¹.

Як зазначала С. Русова: «Взагалі нам бракує щирого патріотизму саме через те, що ми занадто мало знаємо свій рідний край, не додивляємося до життя народу, не цікавимося явищами природи, коли вона не виступає перед нами в якій-небудь рідній силі або красі. Шкільні екскурсії навчають нашу молодь пильно стежити за всіма дрібницями життя, навчать поважати закони природи, що керують життям. У мандрівках буде складатися характер учнів, навички до самостійності, упорядкування справ своїх і громадських, товариський настрій в усяких випадках мандрівного життя. На здоров'я учнів екскурсії зроблять найкращий вплив»¹².

Ціаком є правильне твердження Т. Маанюка, що національна школа має забезпечити не тільки виховання представника даного етносу, але має виховувати учнів, незалежно від їх національної належності, високоінтелектуальними патріотами України, відповідальними за її долю, готовими працювати для її блага і захистити її від будь-яких посягань.

Таким чином, туристично-краєзнавчі заходи займають важливе місце в позашкільній системі. Вони є засобом морального, естетичного, патріотичного виховання. Щодо патріотичного виховання, то туристично-краєзнавча робота сприяє формуванню в учнів любові до своєї держави, ознайомленню з історичними, культурними, природними пам'ятками України, виховує повагу і захоплення рідним краєм, закарбовує в пам'яті історію свого міста чи села, тобто формує у підростаючого покоління національну самосвідомість.

Примітки:

1. Бех І., Чорна К. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді // Світ виховання. 2007. № 1. С. 23-34.
2. Маланюк Т. Краєзнавство і туризм: навч. посібник. Івано-Франківськ: Друк СПД І.О. Іванців, 2010. 200 с.
3. Савченко Н., Косило М., Наровлянський О. Позашкільний туризм і краєзнавство в Україні: історія та сьогодення. Івано-Франківськ: Тіповіт, 2010.
4. Тронько П. Краєзнавство як складова навчально-виховного процесу // Краєзнавство. 2011. № 3. С. 5-10.
5. Демідієнко О., Іонова О., Кузнецова В., Демідієнко О. Основи краєзнавства. Харків: Світ дитинства, 1999. 96 с.
6. Кремень В. Вітчизняне краєзнавство: стратегічні орієнтири сучасної освітньої парадигми. Краєзнавство. 2011.
7. Сиротенко А. Й. Виховний потенціал географічного краєзнавства та дитячого туризму // Географія. 2005. № 6. С. 2-3, 64.
8. Слівина А. Виховання особистості засобами туризму (з досвіду роботи) // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького ДПУ імені Григорія Сковороди: науково-теоретичний збірник. Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД», 2008. С. 107-109.
9. Соловей Л. Туристично-краєзнавча робота в загальноосвітніх і позашкільних навчально-виховних закладах України. Київ, 2008. С. 87-89.
10. Троценко В. В., Стецька М. І. Педагогічне значення шкільної туристсько-краєзнавчої діяльності // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького ДПУ імені Григорія Сковороди: науково-теоретичний збірник. Переяслав-Хмельницький: ПП «Ризографія», 2005.
11. Троценко Т. Формування моральних якостей молодших школярів у процесі туристсько-краєзнавчої роботи // Гуманітарний вісник державного вищого навчального закладу Переяслав-Хмельницького ДПУ імені Григорія Сковороди: науково-теоретичний збірник. Спец. вип.: Педагогіка. Тернопіль: Астон, 2006.
12. Зайченко І. В. Педагогічна концепція С. Ф. Русової: навчальний посібник для студентів педагогічних спеціальностей вузів. Чернівці, 2000. 234 с.

The article investigates the role of local lore and tourism activities in the system of out-of-school education. Their influence on the formation of the student's personality as a patriot of their state, the formation of national identity in the younger generation. The importance of this tool, which is the basis of education of love for their homeland, is emphasized.

Key words: tourist and local lore events, extracurricular activities, patriotic education, education, national self-consciousness.

Отримано: 18.09.2020